

NYÍRMADA

Az Északkelei-Nyírségben, Nyíregyházától mintegy 45 km távolságra található település. A település mellett található a 157 m magas Ricsó-hegy és a Csokaly-víztározó.

TÖRTÉNELME

A település nevét 1296-ban említik először. Ekkor Karász Sándor bán fiainak a birtoka. 1330-ban már két Madáról beszélnek: Nagymadáról és Miklósmadáról. Miklósmada névadóját és a település egyházát 1354-ben említik, amikor madai és pazonyi nemesek osztzkodtak rajta. Személynévi eredetű településnév, de a személynév jelentése nem ismert.

A falu mai határában a középkorban több helynevet említenek. Ezek közül némelyik még a XVI-XVII. században is élt, mások neve kiveszett az emlékezetből. *Bocsó* az elveszett helynevek közé tartozik, *Csokoly* pedig Nyírmada határába olvadt, nevét azonban Csakoly formában a Nyírmadától keletre fekvő felduzzasztott tó őrzi. *Kápolna* falu pedig, amelyet 1366-ban említenek először az okmányok, a XV. század folyamán néptelenné vált, és ettől kezdve a madai lakosok részben szántónak, részben legelőnek használták. XIX. század eleji térképen még látható.

1382-ben a település Szatmár vármegyéhez tartozott. 1386-ban a Madai család egyik ága kihalt és az általuk birtokolt Bocsó falu birtokrész a királyra szállt, amelyet Mária királyné Károlyi Lászlónak és Mihálynak, valamint Várdai Domokosnak adományozott. 1454-ben a leleszi országos levéltár egyik oklevele "Kis-" és "Nagy-Mada" néven említi.

A XIV. sz. közepén a Madai család két ágra szakadt, a Madai és a Pazonyi ágra. 1406-ban osztották meg a rokonok egymás közt a fiau belterületét; a határbeli területek osztatlanok maradtak. 1407-ben a Madai, 1454-ben a Naményi család is birtokos. A XV. század végén a Lugosy család birtokolta, akitől hódmezővásárhelyi birtokáért cserébe bedegdi Nyáry Pál özvegye szerezte meg. A XV. században a Madai család mellett birtokosok a Kereky, Vay, majd később a Békény és Kornya családok. A XVI. sz. végén a település vásártartási jogot kapott, ettől kezdve mezővárosként említik.

1772-ben birtokosai voltak: Patay Sámuel, Pogány László, Bay István, Bersenyi József, Nyiczky Ferenc, a Vay család, Szabó Pál, Járay János, Bégányi György Apagyi Sámuel, Nagy Péter, Gróf Haller Sándorné, Hunyadi és Péchy családok. Közéleti szereplésével és műveltségével tűnt ki a XIX. századi nemes családok közül a Báji Patay család, ezen belül is Patay István, aki 1830-ban Szabolcs vármegye alispánja, majd Szabolcs vármegye követte lett.

Természeti csapások, veszedelmek: 1799-ben két embert megmart egy veszett farkas, melybe mind a kettő belehalt. 1834-ben földrengés volt.

Iskolájáról egészen korai időből értesülünk; 1659-ben Madán ún. "tarisznyás" mester tanított. Báthori Zsófia - miután katolizált - üldözésbe vette a református papokat és tanítókat. Menekülésre kényszerítette a sárospataki iskola tanítóit és tanulóit is. A sok "tógás diák" jórészt Szabolcs megyei egyházközségekben húzta meg magát, ahol mint "tarisznyás mesterek" tanítottak. 1659-ben összeírták azokat a helyeket, ahol ilyen tanítók voltak, közöttük szerepelt Mada is.

1867-től van önálló postahivatala. 1882ben jött létre a Weinstock Farkas és fia terménykereskedelmi cég. A cég exporttal is foglalkozott, fő profilja volt a gabona, hüvelyesek, burgonya, takarmánymagvak felvásárlása és eladása. 1898-ban megalakult a Nyírmadai Takarékpénztár. Az 1890-es évek elején a Nyírmadai Kaszinó működéséről van tudomásunk. A lakosok olvasókört tartottak fenn.

Nyírmada 1967-ben közigazgatásilag Szabolcs megyéhez és a Baktalórántházi járáshoz, legutóbb a Vásárosnaményi járáshoz tartozott.

ÉPÍTÉSZETI, KULTURÁLIS EMLÉKEK

Nyírmada **jellege:** A Nyírség keleti szegélyén álló község a XIV. század elejéig még két faluból, Nagy- és Kismadából állott, és ez a kettős település a XIX. századig megmaradt, sőt a településszerkezeti elkülönülés még ma is megfigyelhető. (Az oklevelekből tudjuk, hogy Kismada 1354-ben egyutcás és két-házsoros település volt.) Egy 1406. évi osztózkodás jóvoltából a falu középkori alaprajzáról, délről északra tartó két-házsoros utcájáról is értesülünk. A fejlődés - és az összeépülés - során keresztutcás lesz Nyírmada.

Mai formájában azonban már többutcás település. Szerkezeti gerincét a derékszögben megtört, déli, illetve északkeleti irányban vezetett Fő út (ma Hunyadi, ill. Ady u.) adja meg. A töréspontban (Kálvin tér) tömör, háromszög alakú, utólag telkekkel földarabolt teresedés. Tölcsér alakúan kiteresedő útbővület áll a Hunyadi utca déli végén is, és innen ágazik le az archaikus képet mutató Kossuth és Petőfi utca. Hasonló benyomást kelt a falu északkeleti része is, a Bem és a Jókai úttal. Újabban beépített terület a keleti irányba, a vasútállomás felé eső szakasz, valamint az ettől északra fekvő községrész.

Széles főutcai és kanyargós, keskeny mellékutcai néhány kivételtől eltekintve egyaránt előkertes beépítésűek. Szalagtelkei váltakozóan hol soros, hol kétsoros beépítésűek. Belső kerítéssel két részre osztott udvarain a tagolt épületelrendezés figyelhető meg.

Nyírmada református temploma

Az egyház lelkészi hivatalában XVIII. századi irattári anyagot: jegyzőkönyveket, anyakönyveket találhatunk, amelyekből a régi templom helyén álló mai templom építéstörténete sok érdekes részlettel bontakozik ki.

A község 1560 körül reformált. 1334-ben már állt temploma, amely az 1696. évi katolikus összeírás idején már a reformátusok használatában állt. 1693-ban Nyírmada a Tiszántúli Egyházkerület püspöki székhelye lett.

1823-ban határozta el az egyház új templom építését és a régi lebontását. Azonban míg pompás terv készült az új templomhoz, az meghaladta volna a lehetséges költségeket, ezért kénytelenül egy „együgyű” templomot készítettek. 1826. júl. 27-én a templom fala készen volt, és tetőzet is volt rajta, de az istentiszteletet még az anyag tárolása miatt nem tarthatták ott. A templomszékek és karzati székek elkészítését Nagy Sámuel tokaji asztalos mester vállalta fel. A bejáratú ajtó kőfaragását Schwind Henrich sárospataki kőfaragó készítette. 1830-ban a torony dűléssel fenyegetett. Cölöpökkel alátámasztják - így elég lesz addig, míg az új torony épül-, azonban csak 1834 május első hétfőjén került sor az

építkezésre; addig nem volt rá költség, de abban az évben be is fejezték és ekkor csináltatták a toronyórát is. 1858-ban zsindelyezték templomot, 1875-ben pedig újjáépítették.

A XVIII. században ruszin jobbágyok betelepítésével kerültek Nyírmadára a görög katolikusok. Már az 1840-es években felvetődött az egyházzá szerveződés és a templomépítés igénye. Ebben az elhatározásukban számíthattak a református egyház segítségére is. 1888-ban épült fel a templom, amelyet 1922-ben, majd 1957-ben teljesen átalakítottak.

1891-ben Madán volt zsidó anyakönyvvezetőség.

1928-ban önállósodott a római katolikus egyház. 1929-ben iskolakápolnát építettek, 1938-ban készült el a mai római katolikus templom.

Nyírmada református templomának **jellege**: Szabadon álló, homlokzati tornyos, egyhajós klasszicista templom.

Külső: A templom egyhajós. Főhomlokzata kétszintes, oromzatos. Fölötte, bádorgsisakos toronnyal emelkedik. A kökeretes bejárat felett 1827-es évszám áll. Az oldalhomlokzatok közepén egy-egy félkörablak, jobb-balra egy-egy hasonló vakablak. A záródás három oldalán egy-egy félkörablak. A bal oldalhomlokzat és a főhomlokzat közepén egy-egy kökeretes, vállpárkányos, félkörös záródású bejárat. A templomot bádogtető fedi.

A templomhoz vezető bejárat mellett négy, a templom építése előtt, a Jármay és a Péchy család sírjairól származó, fekvő sírkő helyezkedik el.

Harangjai: 1798-ban két legkorábbi harangjából Eperjesen egy 300 kg-os harangot öntettek. Ezt követően az egyház öntetett egy 400 kg-os harangot, rajta a következő felírással: "A Marfai Ref. Eccl. Öntette Anno Domini 1802 Fudit meg Joannes Nagy Lázár de Tasnád". 1841-ben Hunyadi Sándorné öntetett egy 200 kg súlyú harangot, ezt a katonai hatóság hadi célra elvitette 1917. december 31-én. Ez után öntetett az egyház egy 415 kg súlyú harangot a Harangművek Rt.-vel, amelynek a felirata: "Isten dicsőségére a világháborúban elesett hőseink emlékeztére öntették a nyírmadai református egyház áldozatkész buzgó hívei az 1922-es évben."

Belső: A félkör záródású bejárat fölül két nagyméretű pilléren nyugvó orgonakarzat helyezkedik; két szélső nyílása félkör-, a középső pedig szegmentíves. Hajója hevederek között három csehsüveg-boltmezővel, záródása pedig szintén hevederek által elválasztott három boltsüveggel fedett.

Berendezés: Templommal egykorúak a mázolt puhafából készült padok, stallumok - Nagy Sámuel tokaji asztalos mester munkája. Szószéke klasszicista stílusú, falazott, keményfa hátlappal és koronával, rajta felirat: „Készítette ezen koronát Isten Dicsőségére Cs. Ormos Borbála. . . Hunyadi Sámuelné Anno 1833."

Úrasztali felszerelések

Úrasztali készleteinek nagy száma arról tanúskodik, hogy gazdag mecénási voltak a református egyháznak. Az adományok között voltak úrvacsorai abroszok, terítők, úrvacsorai kelyhek, poharak, kenyérosztó tányérok, keresztelési felszerelések stb.

Az aranyozott ezüst, ón vagy más fém ötvös munkák többnyire megmaradtak, a textilek közül azonban elég sok megsemmisült. Így az 1808-as leltárban szereplő 5 darab

patyolat kendőből mára mindössze egy maradt meg, egy évszám nélküli, ami valószínűleg 1700 körülről való.

Úrasztali kendő: Patyolat. Sarkaiban virágtő öt forgórózsával és apró levelekkel; aranyfonállal, laposöltéssel hímezve. Felirata: „L. BAY ANNA.” Rongyos. Magyar úríhímzés, 1700 körülről. Mérete 100 X 102 cm.

Úrasztali terítő: Vastag vászon, hosszában 3-3, széltében 4-4 váltakozó vászon- és recekockával, amelyekben rozettás rajfiú minta diszlik. Cakkos vertecspike szegélyezi. Felirata: „Bay István özvegye Kelesei Klára Asz. adta Isten dicsőségére 1706. Eszt.” Szakadt, rongyos. Mérete 146 x 186 cm.

Úrasztali terítő: Zöld selyemtaft, sárga selyem- és aranyfonalú himzéssel. Sarkaiban barokkos rajzú, gránátalmás és rozettás, szimmetrikus virágtő, a felezőkön kisebb, szívből kinövő virágszál tulipánnal és liliummal. Közepén körös medaillonban griffes címer és felirat: „SZUHAI ERSEBET VARTA ISTEN DICSŐSÉGÉRE 1743.” A hímzés mértani rajzú, szakaszos laposöltés. Szélén keskeny vertecspike. Magyar úríhímzés, 1743-ból. (Érdekes ez a szívós ragaszkodás a „birodalmi barokk” korában a hagyományos magyar formákhoz.) Mérete 144 x 133 cm.

A XIX századi úrasztali terítők között is van néhány említésre is érdemes darab.

Úrasztali terítő: Búzakék selyemtaft. Domború aranyhímzés pillangókkal (fémlemezekkel). Szélén körülfutó, tölgyleveles és makkos inda, a sarkokban búzakalászos és szőlőfürtös díszítéssel. Középen címer: hármashalom felett szívből kinövő hármashalom rózsa tartó kar, alatta felirat: „Ar Isten Dicsőségére készítette Ilosvai Ilosvay Polixena Bai Patay Istvánné 1828.” Magyar műhelyhímzés, 1828-ból. Mérete 152 x 147 cm.

Úrasztali terítő: Vastag vászon. Zsubrikolt és laposöltésű, négyzetet metsző keresztmótvumú, mértani díszítéssel. Felirata nincs. Magyar, XIX. század második feléből. Mérete 82 x 104 cm.

Az úrasztali felszerelések közül a legkorábbi egy aranyos, talpas ezüst pohár, tányérral, amely az 1600-ik esztendőben készült.

Kehely: Aranyozott ezüst. Lépcsős peremű, hatkaréjos talpán lapított almanódusz, fölötté a hatoldalú szár két tagja (ezek között kellene a nódusznak elhelyezkednie: rosszul van összerakva). A talpon váltakozva vésett növényi dísz és görög kereszt, és szárnyas angyalfej látható, továbbá „Salvator Mundi” feliratú Krisztus-profil. Az első karéjban 1600-as évszám, a többiben az ajándékozó német nevei. A nóduszon három IHS betűs rotulus (küllő), sima kupája tölcseresen kiszélesedő. Stílusa átmenet a gótikából a reneszánszba. Magassága 20,5 cm, talpátmérője 14,5 cm, szájátmérője 13 cm.

Egy másik **kehely:** Részben aranyozott ezüst. Hatos osztású, lépcsős, bordázott talpán három keskenyebb és három szélesebb mezőben trébelt rocaille-os és makkos neobarokk díszítés. Vázanódusza háromoldalú; volutás élű a kehely gerezdes csészéjén áttört szalag- és lombdíszes, széles pánt. Szájánál ez utóbbival félig eltakart felirat áll: „CS. P. K.” és „P. F. 1835.” Talpperemén olvasható: „CS. Isten Dicsőségére Csebi Pogány Klára és Florentina testvérek 1835.” Az áttört rész 1720 körüli, és más darabról való. Magassága 21,5 cm, talpátmérője 14 cm.

Boroskanna: Aranyozott vörösréz. Pettyes peremű, kerek talpon nyújtott körte idomú test, kérdőjel idomú pántfüllel, csücskös kiöntővel és tagolt, domború fedéllel, amelynek gombja hiányzik. Oldalán feliratos pajzs látható: „Készítette Nzetes Puskás Ján a maga költségén a Nes Ki Madai Ref. Sz. Eklésia számára az 1828 Eszten. 5. Ápr. Husvét Szombat napján.” Magyar alkotás 1828-ból. Magassága 23,5 cm, talpátmérője 10,3 cm.

Nagy boroskanna: Aranyozott vörösréz. Talpas, kissé hasas, nyaka kicsit beszűkül, kiöntője hosszú, csüskös, fedele tagolt, kerek, domború golyós fogóval, testén két szimmetrikus pántfül. Felirata a pajzson, az előző kannáéval azonos. Magyar, 1828-ból. Magassága 46 cm, talpátmérője 17,5 cm.

Ón kanna: Kupa alakú. Lapos, kilépő talpon felfelé keskenyedő, hengeres test domború hevederekkel, ezek között vésett virágos áll díszítés éneklő madarakkal (hasonlít a nyírbogdányihoz). Kiöntője csüskös, pántfüle gerezdesen végződő, fedele tagolt, félgömbös. Fogógomja és billentője újabb. Fenekén bekarcolt szöveg olvasható: „Elek Borbála Anno D. 12. V. INL V. MD” - és még több értelmetlen betű. Magyar, 1700 körül. Magassága 25 cm, talpátmérője 13,5 cm.

Ón kanna: Kupa alakú. Kiszélesedő talpon felfelé keskenyedő hengeres test, vésett díszítéssel: középen kétféjű sas, körülötte rozettás minta; fedele félgömbös, korongsoros fogóval, törtvonalú pántfülén leveles, virágos billentő. Felirata: „Foris Ger. 1696” Magyar, a XVII. század végéről. Magassága 33,5 cm, talpátmérője 18,5 cm.

Népi építészet

A **lakóházak** három vagy négyosztatúak, szoba (ház) + konyha (pitvar) + kisház + kamra alaprajzúak. Az utcai oldal általában fatornácos (ez néha az udvari oldalra is befordul-pl. Jókai u. 2.) és vakolatlizenákkal díszített. A szerkezeti falak (vert- vagy vályogfalak) sárföldből készültek. Az oromfalak deszkázottak és fűrészelt tagozatokkal díszítettek. A tetőszerkezet kakasülővel összefogott szarufás. Fedéséhez nádat, szalmát, újabban cserpet, esetenként palát használtak, ill. használnak. A sárral tapasztott, fehérre meszelt oldalfalú helyiségek földpadlósak és deszkafödémeseek.

Hunyadi u. 22. -lakóház: A volt kisnemesi kúria klasszicista stílusban a XIX. század első felében épült. Előkertes, utcára merőleges, téglalap alaprajzú. Hatalmas méretű szabadkéménye alól a kemencés-tűzhely már elbontva. Fala vályogfal; a tető szarufás, hornyolt cserépfedésű kontytető (sátortető). Utcai homlokzatán két sarokpillér között két toszkánoszlopos, gerendázatos tornác épült. Kerti hosszhomlokzatán a két szélső axis között a tornác négyoszlopos, gerendázatos. Pincéje boltozott. A műemlékjellegű épület egyik oldalához utólag épített toldalék támaszkodik.

Népi építészeti érték még az Ady u. 68. sz., Bem u. 5. sz., Jókai u. 2., 15. (kétszattú és egy utcai ablakos) és a 31. sz., valamint a Petőfi u. 29. sz. lakóházak.

A századfordulóig nagy számban előforduló *földház* ma már csak az emberek emlékezetében él.

Gazdasági épületek: Közülük is az istálló (ólak), a különböző rendeltetésű színek, egyes helyeken csak a ház végéhez támaszkodó fészerek, a nyári konyhák (ha ez hiányzik: tábori kemencék), a gémeskutak. a tengerigórékkal helyenként összeépített disznóól és tyúkól, a vermek és a dohánypajták (hodályok) érdemelnek említést. Egy-egy portán favázás, deszkázott oldalfalú csűr is áll.

1601-ből fennmaradt a *Kereki-udvarház* leírása. Ez egy fából épített, négy ablakos, zsalugáteres, tornácos, pitvaros épület volt, déli részen egy emeletes bástyával. 1676-78 között a Bay családnak is volt itt egy kúriája. Valószínű, hogy ennek a helyén épült fel a XIX.

században a ma is álló földszintes klasszicista épület, amelyet 1945 után a Nyírmadai Állami Gazdaság gépállomásnak használt.

Az L alaprajzú, földszintes, manzárdtetős, későbarokk Patay kúriát, melynek az építési idejét nem ismerjük, 1945 után raktárnak használta az Állami Gazdaság.

Készítette: Szabó Csaba III. rajz-vizkom